

Đạo đức trong nghiên cứu khoa học

(Nội dung trình bày tại Viện Nghiên cứu Phát triển Giáo dục ngày 5/5/2012)

Nguyễn Văn Tuấn

Tóm tắt. Nghiên cứu khoa học là một chu trình vòng tròn, bắt đầu từ đặt câu hỏi, phát biểu giả thuyết, tiến hành thí nghiệm, và công bố kết quả. Kết quả có thể dẫn đến câu hỏi và giả thuyết mới. Khía cạnh đạo đức đều hiện diện ở mỗi bước trong chu trình nghiên cứu khoa học. Một trong những tiêu chuẩn để đánh giá một câu hỏi nghiên cứu là đạo đức; một câu hỏi không đáp ứng tiêu chuẩn đạo đức không thể xem là câu hỏi tốt. Trong qui trình làm thí nghiệm hay thu thập dữ liệu, những tiêu chuẩn đạo đức khoa học đòi hỏi nhà nghiên cứu phải tuân thủ theo các nguyên tắc như tôn trọng quyền của đối tượng tham gia nghiên cứu và trung thực (không được ngụy tạo hoặc thay đổi dữ liệu). Trong giai đoạn công bố kết quả nghiên cứu, qui định đạo đức đòi hỏi nhà nghiên cứu phải báo cáo đầy đủ và chính xác dữ liệu thu thập được, và phải tôn trọng các tiêu chuẩn về đứng tên tác giả bài báo khoa học. Những chuẩn mực đạo đức khoa học vừa nêu là nguyên tố quan trọng cho sự tồn tại của khoa học và văn hoá khoa học.

Tuy nhiên, trong thực tế vẫn xảy ra nhiều trường hợp vi phạm đạo đức khoa học. Những vi phạm thường xảy ra dưới hình thức ngụy tạo dữ liệu, thay đổi dữ liệu cho phù hợp với giả thuyết của nhà khoa học, tra tấn dữ liệu, báo cáo một cách chọn lọc, đạo văn, trích dẫn thiếu trung thực, công bố bài báo theo dạng “cắt nem” (salami publication), v.v. Một trường hợp vi phạm đạo đức khoa học nghiêm trọng nhất mới được tiết lộ vào tháng Tư năm nay: đó là trường hợp một nhà nghiên cứu Nhật ngụy tạo dữ liệu và làm nghiên cứu không có sự ưng thuận của bệnh nhân. Hệ quả là nhà khoa học này có thể bị yêu cầu rút lại 123 bài báo khoa học, một con số kỉ lục trong lịch sử khoa học. Không ai biết có bao nhiêu nhà khoa học vi phạm những tiêu chuẩn đạo đức, nhưng vài nghiên cứu gần đây cho thấy con số có thể lên đến 30%. Những vi phạm đạo đức khoa học cũng thỉnh thoảng xảy ra ở Việt Nam, dù trong thực tế, số người vi phạm có lẽ nhiều hơn so với những gì được giới truyền thông tiết lộ.

Trong bài thuyết trình này, tôi sẽ phân tích qui trình thực hiện nghiên cứu khoa học và những tiêu chuẩn đạo đức trong mỗi khâu. Tôi sẽ trình bày những trường hợp vi phạm đạo đức tiêu biểu, kể cả vài trường hợp xảy ra ở Việt Nam, và những nghiên cứu về vi phạm đạo đức khoa học. Tôi cũng sẽ trình bày một số giải pháp để ngăn ngừa hoặc giảm những vi phạm đạo đức khoa học trong tương lai. Những biện pháp này bao gồm (a) dạy về chuẩn mực đạo đức khoa học cho học sinh và sinh viên; (b) thảo luận về các nguyên tắc học thuật và nghiên cứu khoa học; (c) soạn thảo qui tắc ứng xử đạo đức khoa học (codes of ethics); và qua đó (d) thiết lập một văn hoá khoa học trong đại học và doanh nghiệp. Mục tiêu quan trọng của khoa học là nhằm mở rộng tri thức con người. Do đó, có thể xem hoạt động khoa học là một việc làm mang tính xã hội, chứ không phải là một nỗ lực đi tìm sự thật trong cô đơn, lặng lẽ. Bởi vì mang tính xã hội, cho nên các chuẩn mực về đạo đức khoa học phải là một “thể chế” của bất cứ trung tâm khoa học nào, kể cả trường đại học, và phải được xem như là một mục tiêu của khoa học.